

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. В статті описано проблеми розвитку пізнавальної самостійності у молодших школярів.

Ключові слова: пізнавальна самостійність, молодший школяр.

Досить тривалий час у системі освіти переважала авторитарна педагогіка, розрахована на “середнього” учня, що готує з нього слухняного учасника виробництва. У цій ситуації особистісні якості учня не завжди враховувалися в належній мірі і в недостатній мірі розвивалися.

Зміни в суспільстві зумовили необхідність змін в системі освіти. Відповідно до змінених соціальних замовлень суспільства значною мірою змінилися і орієнтири в системі освіти. Природним чином підвищився інтерес до освіти, центральною ланкою якого є особистісно-орієнтоване навчання і розвиток самостійної творчої особистості.

Самостійна пізнавальна діяльність є незамінним засобом активізації учнів, формування у них інтересу до досліджуваного матеріалу. Характер пізнавальної діяльності, як відомо, може бути відтворюючим і творчим. І дуже важливо, як засвоюються нові знання. Давно встановлено, що, якщо школярі тільки заучують формулювання понять, правил і вирішують завдання за зразками, то дуже скоро втрачають інтерес до навчання. На уроках у школі, поки що велика питома вага завдань, які виконуються за готовим зразком. Вчителі особливий наголос роблять на кількість виконуваних завдань, що не тільки не вирішує завдань свідомого і міцного засвоєння школярами основ наукових знань, а й веде до значних перевантажень школярів. Тим часом, завдяки продуктивним видам самостійної навчальної діяльності, неможливо тривалий час підтримувати інтерес учнів до занять.

Дослідження самостійної навчальної діяльності проводяться в декількох напрямках: вивчення впливу розвиваючих методів і прийомів навчання на самостійність і активність школярів (Ю. К. Бабанський, Л. Г. Вяткін, В. В. Давидов, І. Я. Лернер, М. І. Махмутов, І. С. Матрусов, І. С. Якиманская та ін.); виявлення впливу групових та індивідуальних форм навчання на формування самостійного мислення учнів і їхніх пізнавальних інтересів (М. Л. Виноградова, Л. П. Добраєв, Г. І. Железовська, П. І. Липкіна та ін.); удосконалення методів, принципів класифікації самостійних робіт в напрямку підвищення їх складності (Н. Г. Дайра, І. М. Малкіна, П. І. Підкасистий, А. В. Усова та ін.).

Багато дослідників вирішують проблему формування самостійної пізнавальної діяльності учнів, займаючись в рамках розвиваючого навчання розробкою та експериментальною перевіркою різних діяльнісних підходів. Під самостійною пізнавальною діяльністю вони розуміють уміння школярів самостійно застосовувати нові знання, отримані учнями в готовому вигляді. Тобто мова йде про самостійне застосування, використання школярами готових зразків вирішення завдань, отриманих ними від вчителя або з інших джерел.

Вивчити умови ефективного розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів в навчальному процесі.

Існуюча система початкового навчання, основним завданням якої є придбання готових знань і вироблення навичок, не націлена на формування в учнів здатності до самостійної пошукової діяльності. Розроблені за останні десятиліття і вже загальноприйняті прогресивні системи навчання молодших школярів (Л. В. Занков, В. В. Давидов) явно націлені на розвиток учнів. Але і в цих працях і в працях багатьох інших авторів технологічні питання формування та розвитку пізнавальної самостійності не знайшли належного відображення.

Розвиток пізнавальної самостійності можна розглядати як ефективний шлях прискореного переходу дитини в зону його найближчого розвитку. Однак цей шлях в загальній системі навчання молодших школярів вивчено недостатньо. Не досліджені особливості прояву пізнавальної самостійності у молодшому шкільному віці, не вивчені закономірності розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів, не розроблено діагностично-критеріальні апарат визначення рівня пізнавальної самостійності учнів.

Тому рішення зазначеного вище кола питань являє собою актуальну задачу педагогічних досліджень.

Проаналізувавши історію питання і відомі підходи дослідників, було встановлено, що стосовно до молодшого шкільного віку поняття “пізнавальна самостійність” потрібно розглядати в динаміці його розвитку. У процесі спеціально організованого навчання школяра пізнавальна самостійність починає проявляти себе як інтегративну якість особистості, виливаючись в уміння при мінімальній сторонній допомозі або, в ідеалі, без неї формулювати найближчі цілі і завдання діяльності, виявляти шляхи їх реалізації. На більш високому рівні розвитку навчального процесу та формування школяра йому виявляється доступним контролювання ходу діяльності та оцінка її результатів.

У ході проведеного теоретичного аналізу виявлено основні умови організації такого навчання.

Перша умова полягає в зміні механізму засвоєння знань: нове знання не дається учням у вигляді готового зразка, а створюється ними в процесі самостійної пошукової діяльності. Друга умова полягає в необхідності побудови навчального матеріалу як розвивальної системи знань. На основі логіко-методологічного аналізу предметного знання як системи показана необхідність і внутрішня доцільність побудови навчального матеріалу з урахуванням його внутрішньої логіки. Зокрема, в логіці його історичного розвитку і становлення. Виконання цієї умови забезпечує можливість реалізації всіх трьох елементів у структурі діяльності: цілепокладання, целевиконання, контролю і оцінки результату.

Найважливішою умовою розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів є впровадження в навчальний процес системи навчальних творчих завдань. Кожне завдання представляє проблемну ситуацію для учня. Складність навчальних творчих завдань визначається рівнями розвитку предметного знання. Будь-який рівень конструюється як послідовність тем, кожна з яких розробляється у вигляді ряду ускладнення пізнавальних завдань, тобто навчальних творчих завдань. У ході виконання таких завдань обов'язково створюється щось нове, корисне для суб'єкта діяльності.

Четверте умова – використання спільних форм організації навчання молодших школярів. Саме спілкування у групі рівних між собою однолітків дає молодшому школяреві можливість критично ставитися до дій, думок інших людей, формує вміння бачити позицію іншої людини, оцінювати її, погоджуватися чи заперечувати, а головне – мати свою власну точку зору, відрізнити її від чужої, вміти її відстоювати. Використання дискусійних і колективно-розподільних форм навчання створює умови для розвитку рефлексії кожного учня стосовно власної інтелектуальної діяльності.

Важливою умовою в процесі розвитку пізнавальної самостійності учнів є особистість учителя, його ведуча організаторська роль. У ході досліджень встановлено, що вчитель повинен бути не просто джерелом готових зразків знань, а організатором самостійної пошукової діяльності учнів.

Створення позитивної мотивації і високого емоційного настрою – ще одна умова успішного розвитку пізнавальної самостійності учнів. Для молодших школярів в силу їх індивідуальних і вікових особливостей дуже важливий сприятливий емоційний фон на уроках. Результати досліджень показали, що якщо у учнів немає бажання, інтересу до способів і змісту навчальної діяльності, то немає надії домогтися істотних результатів у її виконанні, оскільки думка народжується не з іншої думки, а з мотиваційної сфери нашого мислення (Л. С. Виготський). Система навчальних творчих завдань, таким чином, об'єктивно необхідна для формування позитивного мотиваційного фону учнів.

У ході досліджень виявлено важливість цілеспрямованого формування самостійної пошукової діяльності та необхідність на кожному уроці домагатися збільшення не тільки в знаннях, але й в діяльнісному аспекті. Це означає, що на кожному занятті ставиться не лише завдання з відкриття та засвоєння нових знань (уявлень, понять, стосунків), але і завдання формування вміння здійснювати основні компоненти самостійної діяльності: цілепокладання, целевиконання, контроль та оцінку результатів. Обробка всіх складових самостійної пошукової діяльності в їх єдності забезпечує розвиток пізнавальної самостійності в цілому.

Успішний розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів забезпечується використанням комплексу спонукають дидактико-методичних засобів. У їх числі: універсальна схема пошукової діяльності, система навчальних творчих завдань, колективно-розподільна форма навчання.

Виявлено, що система навчальних творчих завдань є не тільки найважливішою умовою, але й одним з найбільш ефективних засобів розвитку пізнавальної самостійності молодшого школяра. Показано, що систематичне введення навчальних творчих завдань в усі види навчальної діяльності (уроки, домашнє завдання, контроль) веде до інтенсивного розвитку пізнавальної самостійності, неминуче створює позитивний мотиваційний фон і сприяє розвитку пізнавального інтересу в учнів. Встановлено, що реалізація діяльнісного підходу до навчання дозволяє змінити характер пізнавальної мотивації школярів: зовнішня по відношенню до навчальної діяльності мотивація поступається місцем внутрішній, породженою інтересом до самого змісту навчального матеріалу і характером виконуваної діяльності.

Організація навчання молодших школярів як процесу формування і розвитку пізнавальної самостійності можлива тільки при виконанні запропонованого комплексу вимог до системи навчальних творчих завдань. Сконструйована на основі цього комплексу вимог система навчальних творчих завдань є поліфункціональною; критерієм її результативності виступає реалізація інтеграційної функції, що виражає логічну єдність пізнавальної, розвивальної, виховної та контрольної функцій.

У ході досліджень виявлено п'ять рівнів розвитку пізнавальної самостійності: з нульового по четвертий. Для діагностики цих рівнів розвитку розроблено систему тестових завдань, виконання яких свідчить про рівень сформованості пізнавальної самостійності, Регулярна діагностика досягнутого рівня розвитку пізнавальної самостійності дозволяє своєчасно коригувати навчальний процес, робити його більш живим і гнучким, що в свою чергу прискорює перехід учнів на більш високий рівень пізнавальної самостійності.

Отримані дані дали змогу встановити, що більшість учнів знаходяться на нульовому рівні пізнавальної самостійності, що виявляється в умінні самостійно виконувати завдання за запропонованим зразком.

Ефективний механізм розвитку пізнавальної самостійності заснований на поетапному підвищенні її рівня. Він включає в себе поліфункціональну систему навчальних творчих завдань, тобто послідовність поетапно ускладнюваних навчально-пізнавальних завдань, Кожна з них є проблемною ситуацією для учня і виконується ним у процесі евристичного пошуку. Основні вимоги до системи навчальних творчих завдань: проблемність, свідомість, послідовність, логічність, оптимальне ускладнення, колективне виконання, доступність. Навчальні творчі завдання стимулюють розвиток самостійності мислення і діяльності, пізнавального інтересу, творчої уяви, вміння орієнтуватися в нових умовах, вирішувати нові завдання. Все це дає можливість кожному молодшому школяреві розвиватися в ході навчального процесу з урахуванням своїх індивідуальних особливостей, не обмежуючи можливості збільшення в розвитку знань і діяльності. Під час виконання навчальних творчих завдань за рахунок введення самоконтролю та аналізу власної діяльності якість матеріалу, засвоюваного учнями експериментальних класів, значно підвищується. Кількість учнів, які успішно виконують завдання на самостійне продуктивне засвоєння знань, умінь і навичок, після навчальних експериментів зростає більш ніж у два рази. Це говорить про те, що внутрішні резерви пошукової методики вичерпані далеко не повністю.

Найважливішими умовами функціонування механізму розвитку пізнавальної самостійності є: зміна принципу засвоєння знання; впровадження в навчальний процес системи навчальних творчих завдань; використання спільних форм організації навчання; зміщення акценту в діяльності вчителя з пояснювально-ілюстративного на особистісно-орієнтований, евристичний; створення позитивної мотивації і високого емоційного настрою. Успішний розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів забезпечується використанням комплексу дидактико-методичних засобів; схеми пошукової діяльності, усвідомленої і внутрішньо прийнятої самими учнями; системи навчальних творчих завдань; колективно-розподільчої форми навчання.

Література

1. Вяткин, Л.Г. Опыт развития познавательной самостоятельности / Л.Г. Вяткин, Г.И. Железовская // Педагогика, 1993. – №1. – С.61-66.
2. Гуманізація процесу навчання в школі / За ред. С. П. Бондар. – К., 2001.
3. Михальська В.Р. Управління навчальною діяльністю молодших школярів. Навчальна програма спецкурсу – Сарни: Видавничий центр. – 2004. – 23 с.

4. Пидкасистый, П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении / П.И. Пидкасистый. – М.: Педагогика, 1980. – 240с.
5. Талызина Н. Ф. Формирование познавательной деятельности учащихся / Н.Ф. Талызина. – М.: Знание, 1983.

Аннотация. В статье описаны проблемы развития познавательной самостоятельности у младших школьников.

Ключевые слова: познавательная самостоятельность, младший школьник.

Annotation. The article describes the problems of cognitive autonomy in young school children.

Keywords: cognitive independence, junior schoolchildren.

УДК 37(09)

Красюк І.О.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ, ПОЛІТИЧНІ Й КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У ХІХ СТОЛІТТІ

Анотація. У статті розглядаються основні соціально-економічні, політичні, ідеологічні умови, що визначають зміст і структуру художньої освіти на Лівобережній Україні у ХІХ ст.

Ключові слова: система освіти, художня освіта, соціально-економічні умови.

Вивчення історії становлення засад вітчизняної художньої освіти забезпечує належне осмислення першоджерел українського мистецтва, художніх традицій України, фольклору, історії української культури. Проте, сьогодні відмічаємо відсутність комплексного історико-педагогічного дослідження процесу становлення та розвитку художньої освіти не окремої губернії колишньої Російської імперії, а історико-географічного регіону України, що в силу історичних, економічних та національно-культурних обставин зберіг на той час цілий ряд особливостей, які й позначилися на структурі та змістовому наповненні художньої освіти, системі підготовки художника-педагога.

Теоретико-методологічний аналіз змісту й організації художньої освіти в Україні ХІХ ст. відбувається достатньо давно. Великий внесок у нього внесли педагоги-науковці минулого В. Аскачевський, Д. Багалій, В. Веретенников, Д. Міллер, Є. Редін, В. Стасов та інші; теоретико-методичні праці вітчизняних педагогів-художників М. Раєвської-Іванової та М. Мурашка; роботи сучасних дослідників історії художньої освіти в Україні: М. Безхутрої, Є. Белютіна, О. Волинської, М. Гаврилової, О. Головка, Н. Молевої, В. Немцовой, М. Ростовцева, Л. Соколюк, Ю. Турченка, Р. Шмагала, Н. Яворської та інших. Питання розвитку художньої освіти в різних губерніях України того часу, окремих художніх школах чи закладах освіти висвітлюються у дисертаційних дослідженнях та наукових публікаціях В. Ворожбіт, І. Малиніної, О. Попика, О. Світличної, Ю. Турченко, О. Цвігуна та інших. Важливою основою для осмислення соціально-економічних процесів того часу є праці з історії педагогіки, зокрема З. Васильєвої, О. Джуринаського, Д. Латишиної, М. Левківського, О. Любара, О. Мельничук, О. Сухомлинської.

Метою статті є розкриття тенденцій, основних напрямів розвитку художньої освіти на Лівобережній Україні виходячи з соціально-економічних, ідеологічних, політичних та культурно-історичних умов ХІХ ст.

Лівобережна Україна досліджуваного періоду є історико-географічним регіоном Російської імперії, територією давньої Гетьманщини й Слобідської України, який, в силу історичних обставин, зберіг цілий ряд культурних особливостей, що відрізняли його від Правобережжя і Півдня України.

Ліквідація у 1764 р. гетьманства, зруйнування Запорізької Січі (1775 р.) призвели до сходження нанівець існуючої мізерної автономності на Лівобережжі і Слобожанщині. У 1783 р. було юридично оформлене кріпосне право, скасований козацький і військовий устрій, а втрата чинності магдебурзького права у 1831 р. стали початком остаточного становлення цього регіону у якості безправної колонії Російської імперії [8, 135]. На початку ХІХ ст. царський уряд перейменував Малоросійську губернію у генерал-губернаторство з Чернігівською та Полтавською губерніями.